

3-6 Yaş Çocuklarda Müzik ve Dans Eğitiminin Motivasyonel, Fiziksel ve Psikolojik Gelişim Açısından İncelenmesi

Merve SEZİNCE*
Ş. Güliz KOLBURAN**

Öz

Dans ve müzik eski zamanlardan beri insanları etkilemiş; şifa, terapi, hipnoz olarak kullanılmış ve birçok hastalığa dans ve müzik çeşitleriyle tedavi aranmıştır. Bu çalışmada 3-6 yaş çocuklarda dans eğitiminin motivasyon, fiziksel ve psikolojik etkilerinin araştırılması hedeflenmiş, bu doğrultuda çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişiminin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya 40 erkek, 47 kız olmak üzere toplam 87 öğrenci katılmıştır. 27 sorudan oluşan kontrol listesi hazırlanarak, ilk 4 maddesi sadece Birinci Dönem sonunda, diğer 23 maddesi ise hem birinci dönem sonunda (ilk dersten dört ay sonra) hem de ikinci dönem sonunda (ilk dersten yedi ay sonra) olmak üzere iki kez uygulanmıştır. Soruların dördünün yanıtları veli gözlemi yardımıyla, diğerleri ise araştırmacının gözlemiyle toplanmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre; 3-6 yaş arası çocuklarda dans terapi yöntemlerinin yaş gruplarına göre uyarlanarak işlendiği dans dersleri, çocukların toplam motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir. Çocukların toplam motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimleri, cinsiyete göre farklılık göstermemekte ($p>0,05$) ancak erkek çocuklar kız çocuklara göre ders öncesi girişte sohbet anlamlı düzeyde daha fazla katılmaktadırlar ($p<0,05$). Çocukların toplam motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimleri, yaş gruplarına göre ise farklılık göstermektedir ($p<0,05$).

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, dans, müzik, psikolojik gelişim.

* Merve SEZİNCE, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.

** Dr. Öğr. Üyesi Ş. Güliz KOLBURAN, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr

Makale İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Psikoloji ABD’da yapılan “3-6 Yaş çocuklarda müzik ve dans eğitiminin psikolojik etkileri” konulu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

An Analysis of Music and Dance Education in Motivational, Physical, and Psychological Development of 3-6 Years Old Children

Merve SEZİNCE*

Ş. Güliz KOLBURAN**

Abstract

Dance and music has been used as healing, therapy and hypnosis since ancient times, and many kinds of dance and music have been sought for treatment. In this study, it is aimed to investigate the motivation, physical and psychological effects of dance education in 3-6 years children, thus to evaluate the motivation, physical and psychological development of children in this direction.

87 students (40 male and 47 female) participated in the research. A checklist consisting of 27 questions was prepared and the first 4 items were applied only at the end of the First Term and the other 23 items were applied twice at the end of the First Semester (four months after the first lesson) and at the end of the Second Semester (seven months after the first lesson). The answers of four of the questions were collected with the help of parental observation and the others with the observation of the researcher.

According to the findings obtained in this research; it's found that the dance lessons, in which dance therapy methods are adapted according to age groups, effect the total motivation, physical and psychological development of children positive direction, in 3-6 years old children. The overall motivation, physical and psychological development of the children do not differ according to the gender ($p>0,05$) but the boys participate more significantly in the conversation in pre-class entry than the girls ($p<0,05$). The overall motivation, physical and psychological development of children differ according to age groups ($p<0,05$).

Keywords: Pre-School education, dance, music, psychological development.

* Merve SEZİNCE, Istanbul Aydın University, The Graduate Institute Of Social Sciences, Psychology Department, atakanakil@aydin.edu.tr

** Ş. Güliz KOLBURAN, PhD, Istanbul Aydın University, Psychology Department, sahidegulizkolburan@aydin.edu.tr

Giriş

Dans ve müzik; çocukların zihinsel, bedensel ve ruhsal olarak daha hızlı geliştikleri, kişilik yapılarının oluşmaya, bazı temel alışkanlıklarının kazanılmaya başlandığı okul öncesi dönemde, çok yönlü gelişimlerini desteklemesi bakımından önemlidir (Erol, 2004). Ancak günümüzde Milli Eğitim programında okul öncesi dönemde ve ilkökul döneminde müzik ve dans dersleri zorunlu görülmemektedir. 3-6 yaş çocukların psikolojik gelişimlerini tamamlarken müzik ve dans dersleri, onların gelişimlerini desteklemesi bakımından oldukça önemlidir. Birçok özel anaokulunda 3-6 yaş çocukların temel müzik dersleri aldıkları ve bedenlerini tanımak, vücut dilini kullanma becerilerini kavramak, duygularını yansıtabilmek için dans derslerini de branş dersi olarak almaktadırlar. Okul öncesi dönemdeki müzik ve dans derslerinin, 3-6 yaş arası çocukların duygularını ifade etmesine, içinde bulundurduğu fakat toplumca kabul görmeyen dürtülerin olumlu davranışlarla dışa vurumun sağlanmasına, hayal dünyasının gelişmesine, benmerkezcilik döneminde yaşlılarıyla uyumun daha az çatışma yaşayarak geçirmesini, bedenini tanınması ve karşı cinsi tanınması gibi konularda yardımcı olduğu düşünülmektedir (Chodorow, 1991; Sudak, 2012; Çatay, 2013). Dolayısıyla 3-6 yaş çocuklarda dans eğitiminin motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişim üzerindeki etkilerinin araştırılması, bu etkinliklerin Milli Eğitim müfredatının temel bir parçası haline getirilmesini sağlayacak bir kamuoyu bilinci oluşturulması bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı; 3-6 yaş arası çocuklara uygulanan dans terapi yöntemlerinin yaş gruplarına göre uyarlanarak işlendiği dans derslerinin, çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimi etkileyip etkilemediğinin değerlendirilmesidir.

Müzik Terapisi

Terapi; “ilgilenmek”, “hizmet etmek”, “yardım etmek”, “iyileştirmek”, “şifa vermek”, “tedavi etmek” gibi anlamlara gelen Yunanca “therapeia” sözcüğünden gelmektedir (Doksat ve Doksat, 2013). Moreno (1988), müzik terapinin, ‘Asya, Afrika, Avustralya, Amerika, Okyanusya ve Avrupa’daki çok sayıda kabile ve teknolojik olmayan toplumlarda geliştiren bir uygulama’ olduğunu ileri sürmektedir. Abrams’a göre (2012: 65) müzik terapi; danışanın estetik sağlığını teşvik etmek amacıyla, müzikal olarak birlikte çalışan, danışan ve terapistten oluşmaktadır. Alley’e göre (1979:

118) okullarda müzik terapi; akademik, sosyal, motor veya dilsel alanlarda öğrencinin gelişiminin sağlanması amacıyla müziğin işlevsel olarak kullanılmasıdır. Özel çocuklar için müzik terapi, uygunsuz davranışları engeller ve engelli çocukların özel eğitimden faydalanmalarını sağlamak için onlara yardım eden ilgili destek hizmeti olarak işlev görür.

Dans ve Hareket Terapisi

Kişinin duygusal, bilişsel, fiziksel ve sosyal uyumunu sağlamak için kullanılan hareket ve dansın yaratıcılığı, tüm duyguların güvenli bir ortamda ifade edilmesine ve deneyimlemesine olanak sağlayarak kişiyi özgür kılar. Dans ve hareket terapisi, bireyin düşünme ve hissetme biçimini hareketlerin yansıttığı prensibine dayanarak kurulmuştur. 1940'lı yıllarda ABD'de oluşum gösteren dans terapisi, çağımızda çocukları ve yaşlıları da içine alan oldukça geniş bir yaş grubunda uygulanabilen bağımsız bir psikoterapi tekniği olarak kullanılmaktadır. 20. yüzyılın başında balenin katı kurallara dayanan yapısının karşısında, bireysel otantik ifadeyi odak kabul eden ve katı kurallara dayanmayan modern dans tekniklerinin gelişim gösterdiği görülmektedir (Sudak, 2012).

Dans terapisinin temeli, kişinin hareketlerini, düşünme sistemini ve hislerini yansıttığı prensibine dayanmaktadır. Kişinin hareketlerinin algılanması, fark edilmesi ve hareket repertuarının genişletmesi sürecine tanıklık eden dans terapisti, kişinin farkındalığını arttırmaya yeni hareket algıları oluşturmaya ve böylece duygularında ve sözel iletişimde yeni iletişim mekanizmaları geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Kişisel gelişim ve sosyal iletişimi destekleyen Dans Terapisi birebir seans ya da grup terapisi olarak, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarında bu eğitimi almış lisanslı danışmanlar tarafından uygulanabilmektedir. Hareket ve Dans Terapisi bireylerin; özgüven, bağımsız olabilmeye yetisi kazanma ve sağlıklı bireyler olabilmelerinde; düşünce, duygu ve hareket arasında bağlar kurabilmelerinde; değişkenlerle başa çıkabilme ve adaptasyon mekanizmalarının gelişiminde; çok yoğun, baskın düşünce ve hislerini ifade edilebilme ve bu hislerle başa çıkabilmelerinde; sözel ve hareketli iletişim yönlerini geliştirmelerinde; yaratıcı yöntemler, dans, müzik ve oyun aracılığıyla güvenli bir ortamda içsel kaynaklara ulaşımında; kendileri ve başkaları üzerindeki etkisini yargılamalarında, yaratıcı ve destekleyici bir ortamda deneyimleme olanağı kazanmalarında yardımcı olmaktadır.

Uygulama şekilleri çalışılan grubun ihtiyaç ve çalışma amacına göre belirlenip değişebilmektedir. Dans terapistleri, sanatla kişisel gelişimine destekte bulunmak, farklı ve yaratıcı bir süreç deneyimlemek isteyen kişilere, duygusal boşlukta olan, öğrenme bozuklukları olan, fiziksel ya da zihinsel engeli bulunan her yaş grubuyla çalışabilmektedir (Güney, 2013).

Çocuklarda Oyun ve Hareket Terapisi

Bir çocuğun oyun oynaması, yetişkinin çalışması ile eşdeğerdir. Oyun oynamak, bir nevi çocuğun işidir. Yetişkinin çalışarak yaşamını kazanması gibi, çocuk da kişilik, beceri ve zekâ bütünlüğünü oyun oynayarak geliştirmektedir. Oyun oynamayan veya az oynayan çocuğun ruhsal dengesinden, ruh sağlığı gelişiminden şüphe edilmektedir (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013).

Sosyal oyunda, okul öncesi çocukların çoğu yalnız oynamaktadır. Piaget (1932), iş birliğiyle oynamanın ancak yedi ve sekiz yaşından sonra geliştiğini savunmuştur. Paralel oyun, birlikte oynanan işbirliği içinde gerçekleşen sosyal oyunların yaşla geliştiğini göstermektedir. Sosyal oyun, yaklaşık altı aylıkken başlarken, çocuğun sosyal yaşamı doğumuyla başlamaktadır. Çocuğun sosyal ilişkiler içinde bulunmada temel nedeni, yaşamını idame ettirebilmek ve temel bakım ihtiyaçlarını karşılayabilmektir. Bebeklerin beş altı aylıkken yapılan oyunlara gülümseme, nesnelere tutma vurma davranışlarını gösterdiği gözlenmiştir. Bir yaşından sonra ise iyi bağdaştırılan bir oyun olarak taklit etme yönleri gelişmektedir (Piaget, 1932). Okula yeni başlayan 36-42 ay çocuklarda yapılan etkinliklere veya derslere katılmama durumuyla karşılaşılabilmektedir. Ancak zamanla okula alışıp birlikte yapabilecekleri hareketleri öğrenmeleri halinde daha uyumlu ve işbirlikçi oyun oynamaya başladıkları görülmektedir. Altı-sekiz ay çocuklar kendi kendilerine oynarken, dokuz-on üç ay arası çocuklarda oyun arkadaşı daha önem kazanmaktadır. O dönemde birbirlerine top atma, oyuncak için kavga etme gibi durumlar yaşanabilmektedir. On dokuz-yirmi beş ay arası çocuklarda oyun arkadaşlarıyla olan sosyal ilişki önem kazanmaktadır. Üç yaşında, oyun grubu en fazla üç çocuktan oluşmakta ve bunlar grup kurup, uzun süre beraber oynayamaktadırlar. Beş yaşında oyun grubu dört beş çocuktan oluşabilmekte ve genellikle daha uzun süre beraber olmaktadır. Dolayısıyla dans eş olma, birlikte hareketlerle ya da çemberlerle dans ederken oluşturulacak minik grupların

bu doğrultuda dikkatli oluşturulması gerekmektedir. Öğretmen yönergesi ve hatırlatmalarıyla yaklaşık yirmi beş dakika, birlikte oyunlarla dans ettikleri gözlenmektedir (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013).

Yöntem

Araştırmada kullanılan model; dans derslerinin, öğrenciler üzerindeki fiziksel ve psikolojik gelişim etkisini değerlendirilmesi yönüyle ‘amprik’ modeldir; bir konudaki mevcut durumun araştırılması ve belirlenmesi yönüyle ‘betimsel’ modeldir; belirli değişkenlere göre grupların belirli gelişim unsurlarının farklılık gösterip göstermediğinin birbirleriyle karşılaştırılması yönüyle de ‘nedensel-karşılaştırma’ modelidir. Araştırma, 3-6 yaş arasında uygulandığı için puan değerlendirmesi öz değerlendirme şeklinde yapılmamış, kontrol listesi yapılarak her öğrencinin ilk ve ikinci dönem gelişimleri tek tek belirtilmiştir.

Araştırmanın evrenini dans dersi alan 3-6 yaş anaokulu öğrencileri; örneklemini ise İstanbul ilinde bir özel anaokulu öğrencilerinden dans dersi alan 3-6 yaş aralığındaki (36-66 ay) 87 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmada, daha önce bu konuda yapılmış bir ölçek bulunmadığından, veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan ve toplam 27 maddeden oluşan bir Kontrol Listesi kullanılmıştır. Kontrol Listesi; Demografik Sorular, Veli Gözlemi ile yanıtlanan sorular ve Araştırmacı Gözlemi ile yanıtlanan sorular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. 27 maddeden oluşan Kontrol Listesi’nin ilk 4 maddesi haricindeki maddeleri (5-27. maddeler arasındaki 23 madde) 1. Dönem sonunda (ilk dersten dört ay sonra) ve 2. Dönem sonunda (ilk dersten yedi ay sonra) olmak üzere iki kez uygulanmıştır. 3, 4, 5. ve 6. soruların yanıtları veli gözlemi yardımıyla, diğerleri ise araştırmacının gözlemiyle toplanmıştır.

Kontrol Listesi’nin 5-27. maddeleri arasında kalan 23 maddeden 13., 17. ve 24. maddeler haricindeki 20 maddede A seçenekleri 2 puan, B seçenekleri 1 puan, C seçenekleri 0 puan olarak kodlanmıştır. Çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimlerine ilişkin puanların birinci ve ikinci döneme göre karşılaştırılmasında bağımlı iki örneklem testlerinden eşleştirilmiş t testinden yararlanılmış; birinci dönemdeki ve ikinci dönemdeki ayrı ayrı olmak üzere gelişim puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasında bağımsız iki örneklem t testi; yaş gruplarına göre

karşılaştırılmasında ANOVA testinden yararlanılmıştır. Farkın hangi iki grup arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD post hoc testi kullanıldı. Çocukların dans ederken tercih ettikleri müzik tercihlerine göre, çalmayı tercih ettikleri müzik enstrümanlarına göre, ilerideki meslek tercihine göre dağılımlarının dönemlere göre karşılaştırılmasında Ki-Kare testinden yararlanılmış; analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak alınmıştır.

Bulgular

Tablo 1: Çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişiminin dönemlere göre karşılaştırılmasına ait eşleştirilmiş t testi sonuçları (N=87)

	Dönemler	$\bar{X}$	SS	t	p
5. Ailesinin dans dersinden sonra gözlemlediği sosyal gelişimi?	Birinci	1,68	0,49	-5,64	0,000
	İkinci	1,99	0,11		
6. Ailesinin dans dersinden sonra gözlemlediği psikomotor gelişimi nasıl?	Birinci	1,41	0,71	-5,51	0,000
	İkinci	1,86	0,35		
7. Derse isteyerek katılıyor mu?	Birinci	1,85	0,42	-3,40	0,001
	İkinci	1,99	0,11		
8. Söylenilen yönergeyi alabiliyor mu?	Birinci	1,68	0,56	-4,10	0,000
	İkinci	1,92	0,31		
9. Vücudunu yaşlılarına uygun kullanabiliyor mu?	Birinci	1,93	0,30	-1,68	0,096
	İkinci	1,99	0,11		
10. Serbest dans etkinliğine katılıyor mu?	Birinci	1,86	0,44	-2,58	0,012
	İkinci	1,98	0,15		
11. İlgisini ders süresi boyunca (25 dk.) aktif tutabiliyor mu?	Birinci	1,38	0,67	-4,70	0,000
	İkinci	1,68	0,52		
12. Ders öncesi girişte sohbete katılıyor mu?	Birinci	1,62	0,58	-5,16	0,000
	İkinci	1,90	0,34		
14. Derste haricen yönerge tekrarlamak gerekiyor mu?	Birinci	1,44	0,69	-5,20	0,000
	İkinci	1,75	0,53		

	Dönemler	$\bar{X}$	SS	t	p
15. Bireysel dans etmekten mi, birlikte (işbirlikçi) dans etmeyi mi tercih ediyor?	Birinci İkinci	1,80 1,97	0,52 0,24	-2,98	0,004
16. Dans süresince arkadaşlarıyla iletişimi olumlu mu?	Birinci İkinci	1,76 1,91	0,53 0,33	-3,13	0,002
18. Dersin son bir-iki dakikası yüz ifadesi nasıl oluyor?	Birinci İkinci	1,86 1,99	0,41 0,11	-3,21	0,002
19. Derse geldiğinde yüz ifadesi hangisi oluyor?	Birinci İkinci	1,83 1,97	0,44 0,24	-3,40	0,001
20. Sınıf içerisinde bireysel dans etkinliğine katılıyor mu?	Birinci İkinci	1,89 1,99	0,42 0,11	-2,58	0,012
21. Belirlenen kurallara uyum gösterme davranışı?	Birinci İkinci	1,61 1,76	0,64 0,43	-2,82	0,006
22. Ders sonunda hayali çizilen nesnelere yakalamaya çalışıyor mu?	Birinci İkinci	1,92 2,00	0,35 0,00	-2,15	0,034
23. Dans dersi için belirlenen bale kıyafetini/eşofmanını giyiyor mu? (İsteyerek)	Birinci İkinci	1,67 1,94	0,54 0,23	-4,40	0,000
25. Ders sırasında söylemek istediğini rahatça dile getirebiliyor mu?	Birinci İkinci	1,66 1,90	0,57 0,37	-4,93	0,000
26. Dans öğretmenine dokunmak, sarılmak istiyor mu?	Birinci İkinci	1,82 1,99	0,45 0,11	-3,68	0,000
27. Yapılan hareketleri ve koreografiyi aklında tutabiliyor mu?	Birinci İkinci	1,59 1,77	0,58 0,47	-3,85	0,000
Toplam	Birinci İkinci	34,24 38,22	6,53 3,16	-8,06	0,000

Çocuklardaki motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimi belirleyebilmek amacıyla Kontrol Listesi'nin birinci ve ikinci dönem uygulamaları sonucunda elde edilen bulguların karşılaştırması Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre; çocukların ikinci dönemindeki sosyal gelişimi, psikomotor gelişimi, derse isteyerek katılımı, söylenen yönergeyi alabilmesi, serbest dans etkinliğine katılımı, ilgisini ders süresi boyunca (25 dk.) aktif tutabilmesi, ders öncesi girişte sohbete katılımı, derste haricen yönerge tekrarına gerek kalmaması, hem bireysel hem birlikte (iş birlikçi) dans etmeyi tercihi, dans süresince arkadaşlarıyla olumlu iletişimi, dersin son bir-iki dakikası mutlu yüz ifadesinin olması, derse geldiğinde yüz ifadesinin mutlu olması, sınıf içerisinde bireysel dans etkinliğine katılımı, belirlenen kurallara uyum gösterme davranışı, ders sonunda hayali çizilen nesnelere yakalamaya çalışması, dans dersi için belirlenen kıyafetini isteyerek giymesi, ders sırasında söylemek istediğini rahatça dile getirebilmesi, dans öğretmenine dokunmak, sarılmak istemesi, yapılan hareketleri ve koreografiyi aklında tutabilmesi gelişim puanları birinci dönemdeki puanlardan anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p < 0,05$). Buna göre; 3-6 yaş arası çocukların, dans terapi yöntemlerinin yaş gruplarına göre uyarlanarak işlendiği dans dersleri, çocukların (vücudunu yaşatlarına uygun kullanabilmesi hariç) motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırmaktadır (Tablo 1).

Tablo 2: Çocukların dans ederken tercih ettikleri müzik türlerine göre dağılımı ($N=87$)

Dans ederken tercih edilen müzik türü	Birinci Dönem		İkinci Dönem		X^2	p
	n	%	n	%		
Çocuklara yönelik müzikler ve klasik müzikler	59	67,8	67	77,0	1,84	0,398
Klasik müzikler ve vurmali çalgılarla müzikler	21	24,1	15	17,2		
Vurmali ve bass sesi yüksek müzikler	7	8,0	5	5,7		

Birinci dönemde (%67,8) ve ikinci dönem sonunda (%77,0) çocukların dans ederken çoğunlukla tercih ettiği müzik türü çocuklara yönelik müzikler ve klasik müziklerdir (Arp, Zil, Orff materyalleri gibi). Ancak birinci ve ikinci dönem sonunda çocukların dans ederken tercih ettikleri müzik türleri arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değildir ($p>0,05$) (Tablo 2).

Tablo 3: Çocukların çalmayı tercih ettikleri müzik enstrümanlarına göre dağılımı

Çalmayı tercih ettikleri müzik enstrümanı	Birinci Dönem		İkinci Dönem		X ²	p
	n	%	n	%		
Tuşlu ve yaylı çalgılar	54	62,1	59	67,8	7,30	0,026
Tuşlu, yaylı ve vurmali çalgılar	26	29,9	28	32,2		
Vurmali ve üfleli çalgılar	7	8,0	0	0,0		

Birinci dönemde çocukların %62,1'i tuşlu ve yaylı çalgıları tercih ederken ikinci dönem sonunda bu oran %67,8'e yükselmiştir. Benzer şekilde tuşlu, yaylı ve vurmali çalgılar tercihi de ilk dönem sonunda %29,9 iken ikinci dönem sonunda %32,2'ye yükselmiştir. Ancak ilk dönem sonunda çocukların %8'i vurmali ve üfleli çalgıları tercih ederken ikinci dönem sonunda hiçbirinin (%0,0) vurmali ve üfleli çalgıları tercih etmediği görülmüştür. Çocukların çalmayı tercih ettikleri müzik enstrümanı dönemlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 3).

Tablo 4'e göre; birinci dönemde çocukların %26,4'ü ileride dansçı, balerin ve müzisyen olmayı isterken ikinci dönem sonunda bu oran %44,8'e yükselmiştir. Farklı meslek gruplarını tercih edeceğini söyleyenlerin oranı birinci dönemde %41,4 iken ikinci dönem sonunda %28,7'ye gerilemiştir. Çocukların ilerideki meslek tercihlerindeki değişim, dönemlere göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($p<0,05$) (Tablo 4).

Tablo 4: Çocukların ilerideki meslek tercihine göre dağılımı (N=87)

İleride hangi mesleği tercih edecek?	Birinci Dönem		İkinci Dönem		X ²	p
	n	%	n	%		
Dansçı, balerin, müzisyen olmak.	23	26,4	39	44,8	6,60	0,037
Bazen dansçı, balerin, müzisyen olmak bazense farklı meslek grupları.	28	32,2	23	26,4		
Farklı meslek gruplarını tercih edeceğini söylüyor.	36	41,4	25	28,7		

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

3-6 yaş arası çocuklara uygulanan dans terapi yöntemlerinin yaş gruplarına göre uyarlanarak işlendiği dans derslerinin, çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimini etkileyip etkilemediğini belirlemek üzere yapılan bu araştırmaya katılan 87 çocuğun %54'ü kız, %43,7'si 55-66 ay yaş grubunda, %60,9'u daha önce aynı okulda eğitim görmemiş, %59,8'i daha önce dans/bale dersi almamıştır.

Birinci dönem sonunda öğrencilerin çoğu, çocuklara yönelik hazırlanmış müzikler ve klasik müzik (Arp, Zil, Orff materyalleri) türleriyle dans etmeyi (%67,8; n=59); müzik enstrümanlarından tuşlu ve yaylı çalgıları çalmayı (%62,1; n=54) tercih ettiklerini ve tamamen dansçılık, balerinlik, müzisyenlik dışındaki diğer meslekleri seçeceklerini (%41,4; n=36) belirtmişlerken; İkinci dönem sonunda dans ederken tercih ettikleri müzik türü ve çalmayı tercih ettikleri enstrüman türünün değişmeyerek artış gösterdiği (sırasıyla %77; n=67 ve %67,8; n=59), ancak ilerideki meslek tercihlerinin değişerek dansçılık, balerinlik ve/veya müzisyenliğe döndüğü (%44,8; n=39) görülmüştür. Çocuklar, dans ederken tercih ettikleri müzik türü haricinde çalmayı tercih ettikleri müzik enstrümanı ve ileride seçecekleri meslek yönünden birinci ve ikinci dönemde gösterdikleri

farklılıklar istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir ($X^2=7,30$; $p=0,026$). Özellikle çalmayı tercih ettikleri müzik entrümanı yönünden İkinci dönem sonunda çocukların üflemeli çalgılardan tamamen uzaklaşarak tuşlu, yaylı ve vurmali çalgılara, özellikle de tuşlu ve yaylı çalgılara yönelmesi dikkati çekmektedir. 3-6 yaş çocukların zaman geçtikçe üflemeli çalgılardan tamamen, vurmali çalgılardan da kısmen uzaklaşmaları üflemeli çalgıların nefes kontrolü gerektirmesi, vurmali çalgıların da sürekli fiziksel güç (gelişmiş kas) gerektirmesi nedeniyle henüz fiziksel gelişimlerinin başında olan 3-6 yaş çocuklara daha zor gelmesiyle açıklanabilir.

Birinci ve İkinci dönem gelişim puanları karşılaştırıldığında; 3-6 yaş arası çocuklarda, dans terapi yöntemlerinin yaş gruplarına göre uyarlanarak işlendiği dans derslerinin, çocukların (vücudunu yaşitlarına uygun kullanabilmesi hariç) motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artırdığı görülmektedir ($p<0,05$). Yaş gruplarına göre işlenen dans dersleri çocukların daha sosyal olmalarını, psikomotor becerilerinin artmasını, derse isteyerek katılmalarını, söylenilen yönergeyi daha hızlı alabilmelerini, serbest dans etkinliğine daha fazla katılmalarını, ilgilerini ders süresi boyunca (25 dk.) daha aktif tutabilmelerini, ders öncesi girişte sohbetle daha fazla katılmalarını, derste haricen yönerge tekrarına gerek kalmamasını, hem bireysel hem de birlikte (iş birlikçi) dans etmeyi daha fazla tercih etmelerini, dans süresince arkadaşlarıyla daha olumlu iletişim kurmalarını, derse geldiklerinde ve ders bittiğinde daha mutlu bir yüz ifadesine sahip olmalarını, sınıf içerisinde bireysel dans etkinliğine daha fazla katılmalarını, belirlenen kurallara daha uyumlu olmalarını, ders sonunda hayali çizilen nesnelere yakalamaya daha fazla çalışmalarını, dans dersi için belirlenen kıyafetlerini daha fazla isteyerek giymelerini, ders sırasında söylemek istediklerini daha rahat dile getirebilmelerini, dans öğretmenine daha fazla dokunmak/sarılmak istemelerini, yapılan hareketleri ve koreografiyi daha kolay akıllarında tutabilmelerini sağlamaktadır. Toplam motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişim puanı yönünden de çocukların ikinci dönem gösterdikleri gelişim, birinci dönem sonundaki gelişimden anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p<0,05$). Araştırmamızda elde edilen bu bulguların literatürdeki çalışmalarda bildirilen; dans ve hareket terapisinin duygusal, bilişsel, fiziksel ve sosyal uyumu artırdığı, kişiyi daha özgür kıldığı (Sudak, 2012), dans terapisinin kişisel gelişimi desteklediği, duygusal boşluğu

doldurmaya yardımcı olduğu, öğrenme bozukluklarını gidermeye yardımcı olduğu, fiziksel ve da zihinsel gelişime yardımcı olduğu (Güney, 2013), müzik terapinin sosyal, motor veya dilsel becerilerin gelişimine, uygunsuz davranışların engellenmesine yardımcı olduğu (Alley, 1979), oyun ve hareket terapisinin çocukların gelişimlerini tamamlamalarına, sosyal uyumlarını arttırmaya yardımcı olduğu, diğer yandan hayali çizilen nesnelere yakalama gibi sanal oyunların yaşla geliştiği (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013) yönündeki bilgilerle desteklendiği görülmektedir.

Çocukların motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişimlerinin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine bakıldığında; birinci dönemde erkek çocukların derse girişte sohbete katılma, ders sırasında söylemek istediğini rahatça dile getirebilme, dans öğretmenine dokunmak/sarılmak istemede erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla gelişim gösterdikleri; ikinci dönem sonunda ise sadece ders öncesi girişte sohbete katılmada erkek çocukların kız çocuklara göre daha fazla gelişim gösterdikleri görülmektedir ($p<0,05$). Ancak toplam motivasyon, fiziksel ve psikolojik gelişim puan ortalamalarına bakıldığında; birinci dönemde de ikinci dönemde de cinsiyete göre farklılıklar anlamlı düzeyde değildir ($p>0,05$) Toplumsal olarak erkek çocukların daha gürültülü, kaba ve sert oyun ve becerilerinin, kız çocuklarının ise daha nazik, hassas ve estetik düzeyi yüksek oyun ve becerilerinin desteklenmesi, dolayısıyla erkek çocukların kızlardan daha çok şiddet ve saldırganlığa eğilimli olması (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013), küçük yaşta erkek çocukların daha girişken, kız çocuklarının ise daha çekingen bir tavır sergilemelerine yol açabilir. Araştırmamızda hem birinci hem de ikinci dönemde erkek çocukların kız çocuklara göre ders öncesi girişte sohbete katılma oranlarının daha yüksek olması, birinci dönemde erkek çocukların ders sırasında söylemek istediklerini daha rahat dile getirebilmeleri ve dans öğretmenine dokunmak/sarılmak istemeleri de bu durumdan kaynaklanabilir. Ancak günümüzde birçok alanda erkek ve kız şeklindeki cinsiyetçi ayırım halen varlığını sürdürse de geçmiştekine göre azalmıştır, hatta gelişmiş toplumlarda oldukça düşüktür. Dolayısıyla araştırmamızda birinci dönem sonunda incelenen 20 maddeden sadece 3'ünde, ikinci dönem ise sadece 1'inde kız ve erkek çocuklar arasında gelişim farklılığı görülmesi de cinsiyet farklılığının etkisinin oldukça azaldığının göstergesidir.

Söylenilen yönergeyi daha iyi alabilmekte, İlgilerini ders süresi boyunca (25 dk.) daha aktif tutabilmekte, ders öncesi girişte sohbete daha fazla katılmakta, derste haricen yönerge tekrarlanmasına gerek duymamakta, dans süresince arkadaşlarıyla daha olumlu iletişim kurmakta, belirlenen kurallara daha fazla uyum göstermekte ve ders sırasında söylemek istediklerini daha rahat dile getirebilmektedirler ($p<0,05$). Elbette ki bu farklılıklarda yaşla birlikte fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal gelişimin artmasının etkisi de bulunmaktadır. Ancak bu farklılıkların temsil ettiği konsantrasyon, katılım, zeka, iletişime açıklık, kurallara uyum ve özgüvenin özellikle 43-66 ay gurubunda 36-42 ay grubu çocuklara göre daha gelişmiş olmasında; çocukların okul öncesi çağda yalnız oynama eğiliminden (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013), çok küçük yaşlarda işbirlikçi oynama eğilimlerinin gelişmemiş olmasından (Piaget, 1932), 36-42 ay gurubundaki çocukların okul öncesi eğitime çoğunlukla yeni başlamış olmaları nedeniyle yeni girdikleri ve yabancı oldukları ortamlarda utanma, korku ve endişe duyarak etkinlik ve derslere daha az katılma, daha az işbirlikçi olmalarından, 36 aylık çocukların en fazla üç kişiden oluşan gruplarla oynayabilmesi ve onlarla da uzun süre oynayamamasından, 36-42 ay çocukların ders boyunca ilgilerinin aktif tutulabilmesi için öğretmen yönergesi ve hatırlatmalarına daha fazla ihtiyaç duymalarından (Uluğ Ormanlıoğlu, 2013) da kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu sonuçlara bağlı olarak ve diğer gözlemlerle elde edilen diğer tespit ve önerilerse şöyle sıralanabilir:

Kontrol listesine bakıldığında derse isteyerek katılanların sayısının ikinci dönemde birinci döneme göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde arttığı görülmektedir. Derse ve öğretmene adapte olmak, diğer arkadaşlarına alışmak biraz zaman alabilmektedir, özellikle 36-42 hafta arasında olan öğrenciler için derse birinci dönemde isteyerek katılma oranı döneme istatistiksel olarak 43-66 ay öğrenci gruplarına göre anlamlı düzeyde daha düşüktür (Tablo 1). Öğrencilere biraz daha ilk dönemlerde şans verilerek kişilik özelliklerinin tanınmaya çalışması gerekmektedir. Ders işlenirken öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması ve dersin içeriğine oyunlar, danslar karıştırarak öğrencilerin daha aktif katılımı sağlanmalıdır. Bu öğrencilerin ve derslerin verimini de arttıracaktır.

İlk dönemde 48 öğrenci daha rahat yönerge alabilip tekrarlamak gerekmezken ikinci dönem 69 öğrenciye çıkmıştır ve bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 1). Burada öğrenmenin, yaşın ilerlemesinin de faktörü bulunmaktadır ancak daha çok sık tekrarlanan yönergenin ve daha fazla dans edip, daha uzun süre enstrüman çalmanın öğrencilere verdiği zevk ve özgüven de dersin ilerleyen zamanlarında dikkat seviyelerinin ve algılama güçlerinin artmasında etkindir.

Birbirinden farklı dans ve melodiler sayesinde beyine daha önceki uyaranlardan farklı uyaranlar gelmekte, beyine gelen sinyallerle kullanılmayan bağlar kullanılmaya başlanmakta ve bu durumda beynin algılaması yeni bilgiler öğrendikçe ve yeni deneyimler kazandıkça artmaktadır. Daha önce dans dersi almış olan çocuklarla, dans dersi almamış bir çocuğun kısa zaman sonra bu durumu eşitleyip ayırt edilmeyecek seviyeye geldiği hatta bazı öğrencilerde aynı okulda eğitim almamış olsalar da aynı okulda eğitim alan öğrencilerden daha çabuk adapte oldukları da görülmektedir. Bu durum 36-42 aylık çocuklarda okula ilk başlama deneyimi olduğu için özellikle anne-babayla olan güçlü bağın etkisi nedeniyle farklılık göstermekte, bu çocukların adaptasyon süreçleri daha uzun sürebilmektedir. Yapılan danslarda, müziklerde bu duruma yönelik ders içerikleri hazırlanması halinde psikolojik kaygılarının giderilmesine daha fazla yardımcı olunabilir. Örneğin okula ilk defa gidecek bir çocuğun dansı canlandırılabilir, anne babasını seven bir hayvan karakteri olup danslarda okula gidip-gelme, sarılma, sarılarak ayrılıp birleşme gibi sevgi ve güven teması işlenebilir.

Serbest dans çalışmalarına isteyerek katılımın bir süre sonra arttığı görülmektedir (ikinci dönemdeki katılım oranları birinci dönemdekinden anlamlı düzeyde yüksektir) (Tablo 1). Bunda öğrencilerin hem kendilerini bedensel hareketlerle, müziklerle ifade edebildiklerini daha fazla fark etmelerinin hem de arkadaşlarının da yaptıkları serbest hareketlerin herkese tarafından alkışlandığını ve eğlenildiğini gördüklerinde hata yapma korkularının aza indirgenmiş olmasının payı büyüktür. Daha duygusal olup, duygu dünyasında desteklenmeye biraz daha fazla ihtiyaç duyan öğrencilerin serbest dans etkinliklerine biraz daha geç katıldığı görülmektedir. Bu gibi durumlarda öğrenci zorlanmamalı ve ona zaman tanınmalıdır.

Arkadaşlarının dans ederken birbirlerine gülmesi, dalga geçmesi gibi özgüven kırıcı noktaların öğretmen ya da danışman tarafından kontrol altında tutulması gerekmektedir; zarar verici ve/veya olumsuz değilse güzel-kötü, kolay-zor, doğru-yanlış ayırt etmeden her hareketten sonra alkışlanıp selam verilmelidir.

Öğretmen ya da danışmanın çocuklarla sohbet etmesi, birlikte fikirler yürütmesi, yaşadıkları anıları dinlemesi ve özellikle farklı konular üzerinde duygusal yönden hassasiyeti olan çocuklar için o konular ya da yanlış anlaşılmuş bir konunun derste danslarla ve müzik çalışmalarlarıyla canlandırılması, hem aradaki bağları güçlendirecek hem de onları daha iyi tanımlarına katkı sağlayabilir.

Enstrüman çalarken biraz daha hareketli çocukların genelde vurmali, üfleme gibi enstrüman seçimleri değişebilirken, daha duygusal yönden içe dönük çocukların ve yüksek sesten rahatsız olanların vurmali enstrümanları kullanmak istemedikleri gözlemlenmiştir (Tablo 3). Ancak çocuklara yönelik müziklerle dans etmeyi daha çok tercih ettikleri görülmüştür (Tablo 2). Çocukların günden güne değişebilen psikolojik ruh hallerini de yansıtan enstrüman seçimleri 3-6 yaş aralığında değişmektedir. Çocukların duygusal olarak çok çeşitlilik gösteren ihtiyaçlarına orff aletleriyle ya da piyanoyla cevap verilebilir. Saldırganlık içgüdüleri ve vurma, bağırarak konuşma gibi saldırganlık eylemleri müzik enstrümanlarıyla doğru şekilde yönlendirilebilir. Örneğin bağırma, yüksek sesli konuşma eğiliminde olan çocukların bağırarak şarkı söyleyebilmesine imkân verilmesi ancak konuşmalarda bu şekilde yüksek sesle konuşulmayacağına söylenmesi; vurma eğilimli bir çocuğa bateri, davul, zilli tef, tef gibi enstrümanlarla çalışmalar yapılarak rahatlama sağlanması, yanlış davranışlarını düzeltmeyi ve içlerindeki potansiyeli doğru yönlendirmeyi sağlayabilir. Ya da çok sessiz konuşan bir çocuğa özgüvenin gelişmesi adına daha yüksek sesle söylenebilecek şarkılarla alıştırma yaptırılabilir, bireysel dans koreografileri hazırlanabilir.

Veli gözlemiyle elde edilen verilerden görüldüğü gibi; dans derslerinden sonra çocukların daha sosyal olduğu ifade edilmiştir ve bu farklılık (Tablo 1). İkinci dönem sonunda birinci dönem sonundakine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeydedir. Danslarda anlamayan çocukları ayırmak yerine, birlikte yapabilecekleri koreografiler verilmesi, aynı grupta

bir arada olmalarının sağlanması ve uyum gösterebilecekleri ortak noktaların bulunması sosyal hayatlarında daha rahat iletişim kurmalarını sağlanabileceği gibi diğerlerini de sevmeye, kabul etme eğilimlerinin artmasını da sağlayacağı düşünülmektedir.

Derslerde hayal dünyasına hitap edilmesi, mutlu olmaları için dersin sonunda hayali şekiller, karakterler, güneş, kalp, kar tanesi gibi nesnelere çizilip hayali süslenerek onlara atılması ve kalplerine yapıştırılmalarının sağlanması gibi bir uygulama hemen hemen her çocuğun çok hoşuna gitmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bu uygulamanın bütün çocuklar için çizilip hayalinin atılması gerekliliğidir. Bu uygulamada hiçbir çocuk dışta kalmamalı, uygulama ceza unsuru olarak kullanılmamalı, eğer o derste uygulanmayacaksa o gün uygulanmayacağı söylenmeli ve kimseye uygulanmamalıdır. Aslında ödül (pozitif uygulama) ve ceza (negatif uygulama) uygulamalarının her ikisi de öğrencilerde motivasyonu artırıcı faktörler olarak kullanılmaktadır. Ancak motivasyon artırmada pozitif uygulamalarının negatif uygulamalarından daha etkili, daha güçlü faktörler olduğu savunulmaktadır (Bentley, 2003, Akt. Akbaba, 2006). Güler (2005) de öğrencilerin motivasyonunu artırmada öğretmenlerin utandırma, eleştirme, gülünç duruma sokma, küçük düşürme, suçlama, tehdit etme ve cezalandırma gibi davranışlardan kaçınması gerektiğini bildirmiştir.

Dans dersi için belirlenen kıyafetini isteyerek giyme yönünden kızlarla erkekler arasında ya da yaş grupları arasında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamıştır. Ancak ikinci dönem sonunda çocuklar birinci döneme göre dans dersi kıyafetlerini giymede anlamlı düzeyde daha isteklidirler. Dans derslerine gelirken genelde kız öğrencilerin bale dersinde kıyafetlerini sevindikleri ancak farklı kıyafetler de giymek isteyeceklerinden bazen belirlenen kıyafeti giymek istemedikleri gözlemlenmiştir. Bu durum da araştırmamızda dans kıyafetini isteyerek giyme yönünden cinsiyetler arasında farklılık bulunmamış olmasını açıklamaktadır. Bazı öğrencilerin de çorapları ya da kıyafetlerinin bir yeri rahatsız ettiği için dans kıyafetlerini giymek istemedikleri gözlemlenmiştir. Bu konuda katı bir tavır takınmak yerine daha esnek olunarak yine aynı renklerde farklı çoraplar giyilmesine müsaade edilmesi, çok farklı olmayacak şekilde aynı renklerde bale mayosu ya da tişört giyilmesine daha ılımlı bakılması halinde bu çocukların kıyafetlerini daha severek giyindikleri gözlemlenmiştir.

Çocukların, ilk üç-dört ayda dans derslerine karşı direnç gösterebildikleri; hem derse katılmak istemedikleri hem de psikolojik olarak direnç gösterdikleri gözlemlenmiştir. Nitekim araştırma verilerinin analizinde de ikinci dönem sonunda çocukların derse katılmada ilk dönem sonunda olduğundan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha fazla istekli oldukları tespit edilmiştir. Çocukların derse katılıma karşı gösterdikleri direnci azaltmak için zaman içinde hem danışman hem de ailelerin kararlı bir tutum göstererek çocuklara güven duygusu vermeleri önemlidir. Genelde okulların dışında başlanan bale/dans derslerinde 1-2 ay sonra öğrencilerin bir bölümü derse gitmek istemediklerini belirtebilir. Aslında ilk altı ay içerisinde böyle bir dirençle karşılaşılması normal karşılanmalıdır. Süre çocuğa göre değişse de, bazı çocuklar bacakları biraz acıdığı için ve ayrıca bazı hareketleri bazı çocukların yaptığını gördüklerinde bir taraftan kendilerini eksik hissetmeleri diğer yandan o çocukların yaptığı gibi yapabilmeyi istemeleri o çocuklarda bu değişikliğe karşı bir direnç yaratabilir ki bu doğal bir süreçtir. Balede ve dansta değişen bacak yapısı aslında fizyolojik bozukluk değil, fizyolojik değişimdir. Balerinler ve dansçıların vücutlarını bu değişime ne kadar çok ve hızlı yaklaştırırlarsa, kendilerini hem psikolojik hem fizyolojik olarak o kadar iyi hissedecekleri düşünülmektedir.

Kaynakça

Abrams B. (2012). A relationship-based theory of music therapy: Understanding processes and goals as being-together-musically. In Bruscia K. (Ed.), *Readings on music therapy theory* (58–76). Gilsum, NH: Barcelona Publishers.

Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (13): 343–361.

Alley, J. M. (1979). Music in the IEP: Therapy/Education. *Journal of Music Therapy*, 16(3): 111–127.

Bentley, J. (2003). İnsanları Motive Etme (Çev. Onur Yıldırım). İstanbul: Hayat Yayınevi.

Buck, M. (2010). Two - Factor Theory of Learning: Application to Maladaptive Behavior. *School and Health*, 21: 333-338.

Chodorow, J. (1991). *Dance Therapy and Depth Psychology: The Moving Imagination*. London: Routledge.

Çatay, Z. (2013). *Beden ve Ben Arasında Dokunan Ağ: Dans/Hareket Terapisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1-15.

Çoban, A. (2005). *Müzikterapi: Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Doksat, M.K. & Doksat, N.G. (2013). Sigmund Freud'un Vak'alarının Gerçek Yüzü. *New/Yeni Symposium Journal*, 51(3): 158–165.

Erol, M. (2004). Çocuk gelişiminde müziğin önemi. *Erken Çocukluk Eğitiminde Sanat Sempozyumu* (02-03 Aralık 2004), ss.301-307. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Güler, E. (2005). Liselerde Öğretmenlerin Sınıf Yönetimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Güney, S. S. (2013, 25 Mart). Dans ve Hareket Terapisi. <http://www.sanatpsikoterapileriderneği.org/dans-ve-hareket-terapisi.html>

Moreno, J. (1988). Multicultural music therapy: The world music connection. *Journal of music therapy*, 25(1), 17–27.

Piaget, J. (1932). *The Moral Judgment of the Child*. Routledge and Kegan Paul.

Sudak, D. M. (2012). *Klinik Uygulamada Psikoterapi: Klinisyenler İçin Bilişsel Davranışçıl Terapi*. (Çev. Ed. Hakan Türkçapar). İstanbul: Güneş Tıp Kitabevi.

Uluğ Ormanlıoğlu, M. (2013). *Niçin Oyun? İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık*.